

СЕКЦІЯ 1 ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.567.28

Галушка З.І.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича***Катаранчук Г.Г.***аспірант кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ДОМОГОСПОДАРСТВО ЯК СИСТЕМА: МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню домашніх господарств як суб'єктів ринкової економіки. Обґрунтовано необхідність застосування системного аналізу домогосподарств, визначено головні підсистеми та їхній взаємозв'язок. Побудовано структурно-логічну модель дослідження домогосподарства як системи.

Ключові слова: домашнє господарство, відкрита система, системний аналіз, підсистеми домогосподарства, фактори зовнішнього середовища.

Галушка З.И., Катаранчук Г.Г. ДОМОХОЗЯЙСТВО КАК СИСТЕМА: МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Статья посвящена исследованию домашних хозяйств как субъектов рыночной экономики. Обоснована необходимость применения системного анализа домохозяйств, определены главные подсистемы и их взаимосвязь. Построена структурно-логическая модель исследования домохозяйства как системы.

Ключевые слова: домашнее хозяйство, открытая система, системный анализ, подсистемы домохозяйства, факторы внешней среды.

Halushka Z.I., Kataranchuk G.G. HOUSEHOLD AS A SYSTEM: RESEARCH METHODOLOGY

The article investigates households as the subjects of market economy. The necessity of a systematic analysis of the households is defined, the major subsystems and their relationship are identified. We built structural and logical model of the household as a system.

Keywords: household, open system, system analysis, subsystem household environmental factors.

Постановка проблеми. Багаторівнева структура сучасних економічних відносин зумовлює необхідність концептуалізації теоретичних підходів у дослідженні домашніх господарств, які виступають і суб'єктом, і об'єктом ринкової економіки, проявляють свою поведінку як окремі особистості і як макроекономічний суб'єкт у відтворенні економічних відносин. Як суб'єкти ринкових відносин вони відіграють домінуючу роль на ринку праці, землі, капіталу, здійснюють значний вплив на функціонування товарного, фінансового, інформаційного ринку. Їм належить головна роль у формуванні та розвитку людського і соціального капіталу.

Домогосподарство у сучасній ринковій економіці – це складна система взаємовідносин, які складаються як у його середині, так і у зовнішньому середовищі. Воно є відкритою системою, оскільки піддається впливу економічних, політичних, соціальних, демографічних, технологічних та інших чинників. Будь-яка система складається із підсистем, які, взаємодіючи між собою, визначають ефективність її функціонування. Тому методологія системного аналізу домашнього господарства є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії домашнього господарства існує низка концепцій, у рамках яких виокремлюється ряд теоретичних моделей, що з різних боків пояснюють сутність, основні характеристики, механізм функціонування, особливості поведінки домашніх господарств. Головними концепціями теорії економіки домогоспо-

дарства, які характеризують його як систему, на наш погляд, можна назвати модель сімейного консенсусу та теорію сімейного способу виробництва (Т. Шульц, Дж. Колдуел, П. Самуельсон), моделі споживання домогосподарств – схильність до заощадження і до споживання; теорія абсолютного доходу; теорія міжчасового вибору; теорія відносного доходу; теорія постійного доходу; теорія життєвого циклу (Дж. Кейнс, І. Фішер, М. Фрідмен, Ф.І. Модільяні), модель «сім'я – міні-фабрика» (Г. Беккер) та інші.

В Україні проблеми системного дослідження домогосподарств у умовах ринкової трансформації економіки актуалізуються у працях Н.В. Котис [1], М.Л. Литвак [2], Н.В. Можайкіної [3], Ю.Ю. Станкевич [4] та інших вчених. Однак методології системного аналізу домашнього господарства як відкритої системи ще не створено.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в обґрунтуванні необхідності застосування системного аналізу домогосподарств як суб'єктів ринкових відносин та формуванні структурно-логічної моделі дослідження домогосподарства як системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення домашніх господарств є предметом дослідження багатьох соціальних і поведінкових наук. З огляду на те, що домашнє господарство – це не лише економічна, а, насамперед, соціальна система, вважаємо, що його дослідження в економіці повинно керуватися такими підходами: а) систем-

ний підхід до аналізу домогосподарства, оскільки він дозволяє пов'язати статусні, діяльнісні та поведінкові характеристики домогосподарства в єдине ціле; б) вивчення поведінки домогосподарств у сукупності методів неокласичного аналізу та інституційного підходу, а також з огляду на підпорядкованість домогосподарства двом механізмам: ринковому і соціальному; в) дослідження домогосподарства як організації, що має інституційну структуру, яка визначає його як суб'єкта економічних відносин і значним чином зумовлює принципи його економічної поведінки; г) вивчення його як відкритої економічної і соціальної системи, що піддається впливу низки чинників зовнішнього середовища; г) орієнтація на необхідність узгодження економічних інтересів членів домогосподарства як у його середині, так і з суб'єктами зовнішнього середовища; д) встановлення динамічного взаємозв'язку та залежності потреб, інтересів, стимулів поведінки домогосподарств від змін інституціонального середовища; е) визначення особливостей поведінки домогосподарств як покупців і як продавців на фінансовому ринку, ринках ресурсів та ринках товарів і послуг; є) обґрунтування причин та видів ірраціональної поведінки домогосподарств; ж) орієнтація на використання значних обсягів статистичних даних про опитування домашніх господарств – самооцінку їх соціально-економічного становища.

Отже, з огляду на складність самого об'єкта дослідження – домогосподарства та його внутрішньої структури – зазначимо, що домашнє господарство як система має бути охарактеризована, як і будь-яка система, із врахуванням результатів аналізу внутрішніх взаємозалежних підсистем, характеристик входу і виходу та можливих змін у цій системі під впливом чинників зовнішнього середовища (рис. 1).

Домогосподарство у ринковій економіці – це відкрита система, оскільки воно є одним із суб'єктів ринкових відносин і піддається впливу економічних, правових, соціальних, демографічних, конкурентних та інших факторів зовнішнього середовища. Ці фактори можуть здійснювати як позитивний, так і негативний вплив на функціонування домашнього господарства, тому воно вимушене пристосовуватися до цих змін, насамперед, через зміни та удосконалення внутрішніх механізмів його функціонування.

На «вході» через інформаційну підсистему визначаємо головні характеристики соціально-економічного стану домогосподарства: чисельність та демографічні характеристики членів домогосподарства, їхні статуси та сімейні чи інші взаємозв'язки; владні відносини; житло, майновий стан, добробут; масштаби власності; кількість і якість ресурсів та рівень їх використання; трудовий і соціальний потенціал; рівень і структура доходів; ментальні характеристики; традиції, культура господарювання та інше. Дослідження цих характеристик важливе з погляду формування системи потреб, інтересів, стимулів до економічної діяльності.

Інформаційна система передбачає вивчення досліджень самооцінки домогосподарств, виявлення факторів, що позитивно впливають на функціонування домогосподарств, а також визначення проблем і суперечностей, що заважають більш ефективному розвитку.

Підсистема, що характеризує об'єктивні та суб'єктивні характеристики умов функціонування домашніх господарств, передбачає дослідження кількості та якості наявних ресурсів; оцінку структури домогосподарств та взаємовідносин його членів; визначення потенціалу людського капіталу, здоров'я; характеристику цінностей, переваг, культури господарювання. Ця підсистема,

на відміну від інформаційної, передбачає характеристику внутрішнього потенціалу та внутрішніх чинників, які можуть на нього впливати й здійснювати позитивний або негативний вплив, у тому числі, на поведінку домогосподарств. Суб'єктна складова цієї підсистеми показує внутрішню структуру соціально-відповідальних суб'єктів, які несуть соціальну відповідальність за себе й за інших членів домогосподарства.

Цільова підсистема лежить в основі формування стратегії розвитку домогосподарств, головні параметри якої є характеристиками добробуту; ефективного використання ресурсів для максимального задоволення потреб; самореалізації членів домогосподарства у виробничій і соціальній сфері; підвищенні статусу домогосподарств. Ця підсистема визначає спрямованість та стимули економічної поведінки домогосподарств. У її структурі можна виділити наступні елементи: усвідомлення економічних потреб і постановка економічних цілей, зумовлених економічними потребами та ціннісними установками; вибір засобів, способів досягнення економічної мети. Процес формування цілей досить складний. Як зазначають Н.В. Шибаєва і Л.А. Батюк, при формуванні цілей розвитку можуть мати місце такі етапи: вивчення можливих варіантів дій, порівняння їх з погляду ефективності досягнення мети, вибір найкращого варіанта; дії для досягнення мети [5].

Функціональна підсистема визначає процеси забезпечення стратегії та цілей розвитку домогосподарства на основі використання людських і виробничих ресурсів домогосподарства. Ми виділяємо соціальну активність членів домогосподарства, зокрема, механізми прийняття рішень, напрями використання людського (трудоного) потенціалу, структуру витрат тощо. Виробнича активність спрямована на використання виробничого потенціалу домогосподарств – ведення підприємницької діяльності, наймання на роботу, заощадження, соціальні інвестиції тощо.

Адаптаційна підсистема домогосподарства характеризує можливу реакцію підприємства на зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі з метою пристосування або здійснення адекватної реакції на ці зміни. Вона означає і передбачає можливі зміни в організаційній структурі домашнього господарства; формування (уточнення) системи потреб, інтересів, стимулів; можливий перерозподіл фінансових ресурсів; зміни у структурі власності, механізмах управління; посилення соціальної відповідальності членів домогосподарства.

Підсистема оцінки реалізації стратегії показує міру наближення домогосподарства до реалізації його стратегічних цілей розвитку, яка передбачає використання системи показників для оцінки економічної ефективності використання наявних ресурсів; рівня життя та людського розвитку; масштабів заощаджень та ефективності їх використання; рівня узгодженості та ступеня реалізації системи інтересів домогосподарства. Показники цієї оцінки узагальнюють ефективність функціонування домогосподарства та показують його стан на «виході» системи.

Усі підсистеми функціонування домогосподарства тісно пов'язані між собою, характеризують його як соціально-економічного суб'єкта сучасної ринкової економіки, який, використовуючи та примножуючи свої ресурси, реалізує свої потреби стабільного ефективного розвитку.

З огляду на те, що домогосподарство розглядається як відкрита система, необхідно вести дослідження його поведінки як суб'єкта ринкових відносин, що реалізує свої інтереси як покупець товарів і послуг та як постачальник різних видів ресурсів.

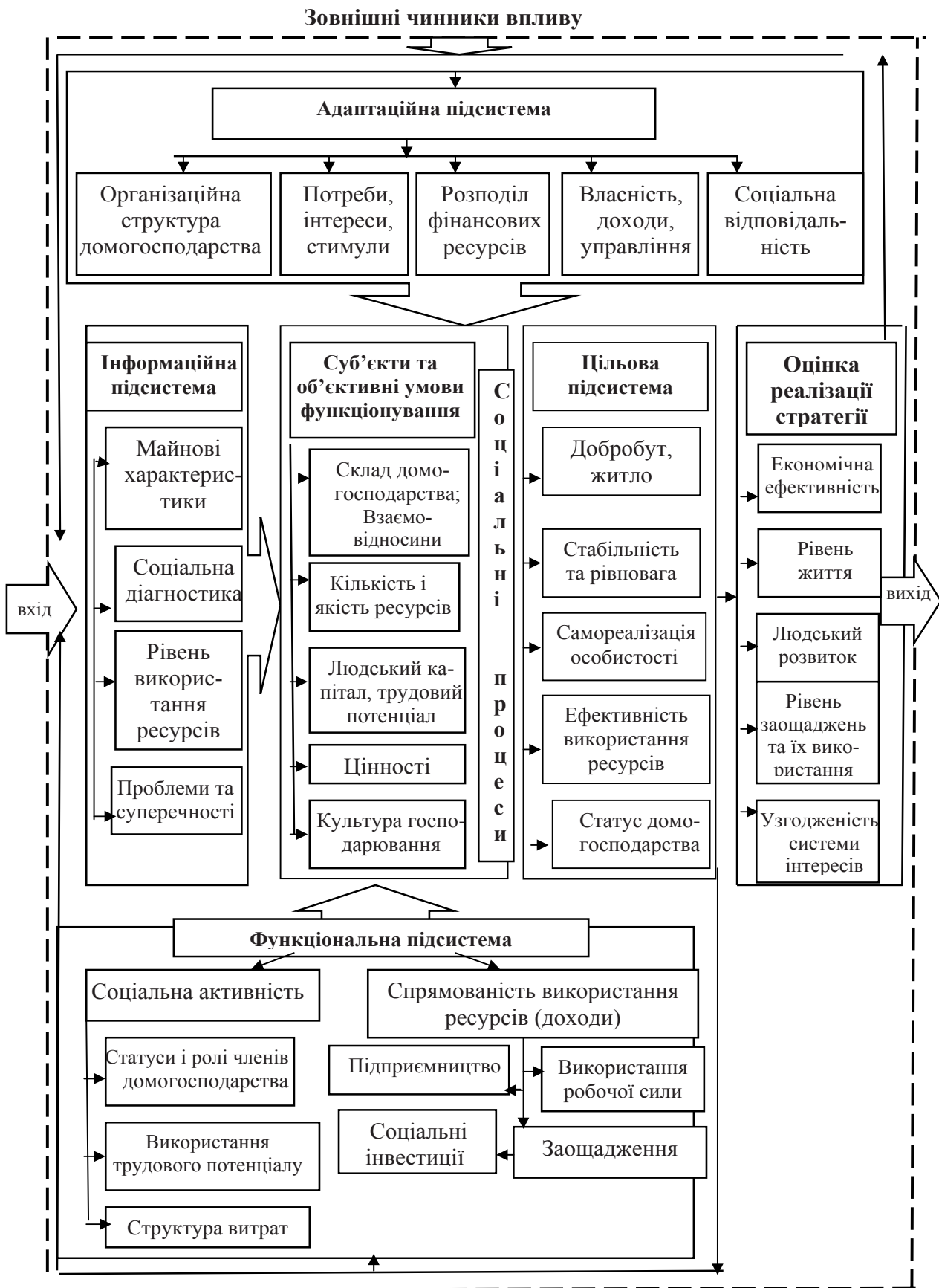

Рис. 1. Структурно-логічна модель дослідження домогосподарства як системи

Примітка. Розроблено авторами

Ця поведінка у різних умовах зумовлена різними чинниками, які мають різноспрямований вплив, тому їх дослідження має міждисциплінарний характер. У контексті такого пізнання важливе місце займає синергетичний підхід як міждисциплінарний напрямок дослідження, що має за стратегічну мету визначення загальних принципів, що лежать в основі процесів самоорганізації, зокрема, у відкритих соціально-економічних системах, до яких і слід відносити домогосподарства. Тому, як підкреслює А.В. Бакурова, постає необхідність розглядати в управлінні домогосподарством складову самоорганізації як спонтанної, так і свідомої, спрямованої на зміну економічними агентами самих себе [6].

Висновки. Узагальнюючи підходи до дослідження домогосподарства як відкритої системи, що функціонує у сучасній ринковій економіці, можемо зробити висновок про необхідність застосування методології інших соціальних і поведінкових наук для пояснення умов та механізмів його ефективного функціонування. Це зумовлено, насамперед, тим, що домогосподарство є відкритою системою, на яку впливають і внутрішні, і зовнішні чинники. У структурі чинників зовнішнього впливу важливо виділити ті, які відносяться до безпосереднього оточення домогосподарства. А з огляду на те, що сучасна економіка характеризується як ринкова, ринкові чинники і є визначальними. Разом з тим, розвиток домашніх господарств значною мірою обмеже-

ний інституціональними рамками. Господарське законодавство, нормативні акти, сукупність визначених прав щодо володіння, використання, управління, розпорядження ресурсами домогосподарств дозволяють їм формувати принципи поведінки лише у цих рамках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котис Н.В. Теоретико-методологічні основи досліджень сектора домогосподарств у системі національної економіки / Н.В. Котис // Галицький економічний вісник. – 2011. – №1(30). – с. 63–67.
2. Литвак М.Л. Домогосподарство в умовах перехідної економіки інверсійного типу : автореф. дис. к.е.н., спец.: 08.01.01 «Економічна теорія» / М.Л. Литвак. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2004. – 22 с.
3. Можайкіна Н.В. Домогосподарства як суб'єкт економіки, яка трансформується : автореф. дис. к.е.н., спец.: 08.00.01 «Економічна теорія» / Н.В. Можайкіна. – Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
4. Станкевич Ю.Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття / автореф. дис. к.е.н., спец.: 08.00.01 «Економічна теорія» / Ю.Ю. Станкевич. – К., КНЕУ. – 2010. – 22 с.
5. Шибяєва Н.В. Структура економічної поведінки домогосподарств / Шибяєва Н.В., Батюк Л.А. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_127/41.pdf.
6. Бакурова А.В. Концепція моделювання самоорганізації соціально-економічних систем / А.В. Бакурова // Держава та регіони. – 2010. – № 2. – С. 21–28.